

úvodního citátu z Lenina chce především přispět ke zhodnocení kulturního dědictví. Důkladné a obsáhlé dílo, které je výsledkem několikaleté práce, je mimo jiné též významným svědectvím o podílu regionální literatury na Moravě v rozvoji celonárodní kultury.

Karel Bundálek

Б. П. Кирдан, *Украинские народные думы (XV—начало XVII в.)*, Издательство Академии наук СССР (Москва 1962, str. 287).

Ukrajinské lidové epické zpěvy — d u m y jsou předmětem bádání již déle než půldruhého století, a ještě zdaleka nejsou vyřešeny všechny otázky, které souvisejí s jejich vznikem, rozšířením a výkladem. Přes značně změněnou politickou, hospodářskou a kulturní situaci na dnešní Ukrajině přetrvaly dumy takřka do poslední doby. Přirozeně že se měnila jejich tematika, forma i podmínky jejich šíření a recepce posluchači. Ukrajínští badatelé, folkloristé a literární vědci, stále se vracejí k dumám, které představují jeden z nejzajímavějších a nejkrásnějších druhů lidové ukrajinské poezie. Po prvních badatelích — a současně sběratelích — dum M. Maksimoviči, M. Drahomanovu a N. Kostomarovu zabývali se jejich studiem mnozí domácí badatelé 19. a 20. století (např. F. Kolessa, A. Lisovskij, D. Revuckij, A. Slastijon, P. Zyteckij) i badatelé zahraniční (např. Poláci Cz. Nepman, Fr. Rawita). Zájem nepotuhl ani v poslední době, kdy mnoho práce dumám věnovali takoví představitelé ukrajinské kultury, jako M. Rylskij, M. A. Stelmach, P. Pavlij, M. Pliseckij a řada jiných. K nim se přidružuje svým speciálním zájmem o některé otázky dum také B. P. Kirдан.

Kirданův zájem se soustředil na dumy, vzniklé v 15.—17. století, jejichž tematikou jsou boje s Turky a Tatary. Autor je rozřídil do dvou skupin. Do první zařazuje dumy vypravující o osudu kozáků v tureckém zajetí, do druhé dumy o válečných činech kozáků — obránců rodné země. Kirдан rozebírá celkem 14 dum, v první skupině 9 se zabarvením většinou elegickým, ve druhé 5 heroických. Nejde tu však jen o práci úzce vymezenou, týkající se pouze problémů několika básní. Autorův zájem je daleko širší. Kirдан ve své práci, která se zdá na první pohled úzce speciální, řeší řadu základních teoretických problémů, spjatých se zkoumáním ukrajinského lidového eposu.

V předmluvě ke své knize uvádí jako cíl své práce „prozkoumat směr, kterým probíhala kolektivní práce nad epickým dílem, a ukázat, jak se vlivem konkrétního historického prostředí a světového názoru kobzarů měnil syžet, obsah a hrdina básně, jak objevení se nového detailu mělo vliv na celé umělecké tkanivo díla“ (str. 4). Za základní úkol své práce považuje řešení těchto problémů: vznik dum po stránce sociálně historické, jejich lidový charakter a zvláštnosti jeho projevu, tradice a novátorství v tvorbě kobzarů, ale v první řadě vztah dum ke skutečnosti.

Těmto záměrům odpovídá struktura knihy, která obsahuje vedle úvodního autorského slova tři kapitoly, krátký závěr a jako přílohu index uveřejněných variant dum vzniklých od 15. století do začátku 17. století. Kniha je doplněna seznamem zkratk použité literatury a jmenným rejstříkem.

První kapitola má povšechně teoretický ráz. Autor si v ní všimá dum jako žánru lidové poezie. Podle tematiky rozděljuje všechny ukrajinské lidové dumy na 4 skupiny: do prvních dvou zařazuje historické dumy o bojích s Turky a Tatary a o národně osvobozeneckých bojích s Poláky v letech 1648—1654, obsahem třetí skupiny je občanská válka a socialistické budování a do čtvrté řadí dumy s tematikou rodinnou, sociální, mravní.

Dále se autor zabývá otázkou, jak vznikl termín *duma*, Konstatuje, že mezi badateli není jednotné mínění o této věci. Ukrajínští lidoví pěvci (kobzaři, lirníci) i ostatní obyvatelé těch oblastí, kde se dumy zpívaly a kde se později také zapisovaly, tento termín neznali a neuzívali ho. Výrazu „*duma*“ použil poprvé M. Maximovič. Převzal ho prý z knihy známého děkabristy Rylejeva, který v předmluvě ke své sbírce básní „*Dumy*“ tvrdil, že toto slovo není nové, že pochází od jižních bratří (tj. Ukrajinců) a že se dumy o hrdínech Dorofěnkoví, Načajejoví a Sahajdačném zpívají na Ukrajině stále. Kirдан je však toho názoru, že Rylejevovi nebyl jasný termín „*duma*“, neboť jinak by nemoohl nazývat dumami písně a sám by využil motivů ukrajinských lidových dum ve své sbírce. Neučinil to však. Kirдан tvrdí, že Rylejev, pro jehož básně, které nazývá dumami, je příznačný patos heroiky a svobodomyšlnosti, šel ve šlepičích již existující tradice, když své básně nazýval dumami. Tuto tradici prý našel v polské romantické literatuře.

Tvrzení je správné potud, že termín „*duma*“ pro označení epického druhu neseného patosem hrdinství a svobodomyšlnosti se vyskytuje poprvé v polské literatuře, a to ještě předromantické. Rylejev ho přejal — i s poukazem na jeho ukrajinský původ — od polského básníka J. U. Niemcewicze, jehož *Śpiewy historyczne* byly bezprostředním podnětem pro

vznik Rylejevových „Dum“. Vedle Niemcewicze a Brodzińskiego, jichž vzpomíná Kirdan, užívá termínu *duma* ještě polský sentimentalista F. Karpiński. Výskyt termínu v díle tohoto haličského rodáka může být dalším důkazem pro Kirdanův předpoklad, že termín „*duma*“ je západoukrajinského lidového původu.

Dále se autor zamýšlí nad tím, jaké lidové poetické tradice připravovaly vznik *dum*. Dokazuje, že bohatýrský epos přetrval na Ukrajině po zániku bylin v podobě pohádek, pověstí, legend, že ani byliny nezánikly úplně, nýbrž v době vzniku *dum* byly známy v lidu v podobě prozaických vyprávění. A vznik zvláštní formy *dum*, odlišující tento druh od jiných historických epických a lyrickoepických písní, byl podmíněn zvláštní kategorií profesionálních zpěváků — kobzarů.

Pozornost, kterou Kirdan věnuje kobzarům, je obzvláště cenným přínosem jeho knihy. Úlohou kobzarů ve vývoji ukrajinské hrdinské epiky zabývali se hojnou měrou již Kirdanovi předchůdci v 19. a 20. století, např. A. A. Rusov, A. G. Slástijon, A. I. Lavrov, J. I. Sust, M. T. Šehol, M. T. Rylskij a jiní. Známy z nich však neřešil celý komplex problémů, spojených s působností kobzarů. Většina z nich studovala působení jednotlivých kobzarů, Kirdan se pokusil na základě důležitých prací svých předchůdců o zevšeobecnění. Vznik a existenci *dumy* jako zvláštního epického druhu spojuje se vznikem a působením kobzarů, nejprve pěvců záporožského kozáctva a po jeho úpadku nositelů jeho tradic. *Duma* jako druh epické hrdinské poezie existuje potud, pokud je spjata s kobzarem, s jeho specifickým přednesem, s jeho tvůrčí fantazií. Kobzaři — jako lidoví pěvci u jiných národů — tvořili zvláštní profesionální kobzarské školy. Působení takové školy bylo omezeno vždy jenom na určitou oblast.

Významně je zjištěno Kirdanovo, že *duma* ztrácí svou specifiku, jakmile se dostane z prostředí kobzarského do úst lidových mas. Tam přechází v obyčejnou epickou nebo lyricko-epickou píseň. Zajímavé jsou také jiné postřehy autorovy, např. o repertoáru kobzarů, o jeho závislosti na potřebách a vkusu posluchačů, o jeho doplňování. Důležité je konstatování, že některé *dumy*, původně zapsané z úst starších kobzarů a vydané tiskem, přešly opět z knih do repertoáru mladších kobzarů.

V centru autorovy pozornosti stojí *dumy* o bojích kozáků s Turky a Tatary. Proto Kirdan studuje také historické předpoklady vzniku těchto *dum*. Sytě líčí poměry lidových mas v 15.—17. století, zejména v období tureckých a tatarských nájездů, obranné boje kozáků proti nájездníkům a ukazuje poměr *dum* ke skutečným historickým událostem. Správně vyzdvihuje autor to, že mnozí badatelé zapomínají na platnost obecných zákonů epické tvorby, podle kterých události a osoby podléhají změnám, takže nelze s nimi zacházet jako s údaji letopisnými. Nejsou tudíž správné metodologické pozice těch badatelů, kteří na úkor umělecké stránky hledali v *dumách* především historická fakta. Autor se při své práci snaží o přístup jiný, takový, který by plně obsáhl všechny stránky *dum* a současně řešil i některé základní problémy bádání o lidové tvorbě.

Kirdana zajímá především vznik *dum*. Rozborem jejich obsahu a idejí dospívá k závěru, že *dumy* jsou výrazem potřeby společnosti své epochy; vznikaly proto, aby vyjádřily, co společnost právě prožívala a cítila. Proto se objevila řada variant, z nichž později vzniklé ukazují transformaci *dum*, např. *dumy* heroické v moralistickou. Pevně sepejetí se životem společnosti zaručuje reálnost *dum*, i když se v pozdějších variantách zameňují hrdinové a události jinými.

Kirdan si všimá také kompozice *dumy*. V její výstavbě není bez významu splývání dvou tematicky příbuzných *dum* nebo jejich kontaminace. Autor zdůrazňuje velkou úspornost vyprávění, v *dumách* se nevyskytují zbytečné epizody. Nedostatek retardačních momentů vysvětluje, proč *dumy* jsou krátké a výrazné. Často se v *dumách* uplatňuje monolog. Pozoruhodné je také užití stálých epitet.

Kirdanova kniha je cenným přínosem pro poznání ukrajinských *dum* s historickou tematikou, i když autor svou práci omezil jenom na *dumy* nejstarší, které pocházejí z 15. století až ze začátku 17. století. Při jejich zkoumání uplatnil Kirdan metodologicky nový přístup k látce, takže dospěl k obecným závěrům širší platnosti. Dobře zvládl materiál, využil ohromné množství literatury. Ale tu je třeba opakovat výtku, kterou vnesl proti autorovi Berézovskij v časopise „Вопросы литературы“ (1963, seš. 2., str. 231), že totiž Kirdan hromadí názory svých předchůdců, má spoustu odkazů na literaturu předmětu, ale jeho vlastní názory jsou prý uvedeny tak nenápadně, že zanikají, anebo nejsou vyjádřeny. Jiné výtky Berézovského nezdají se mně oprávněny.

Neobyčejně zajímavé a podnětné knize vadí nepřehlednost v uspořádání materiálu, nedostatek členění a občasně opakování věcí už jednou řečených.

Mečislav Krhoun